

L-ID MEJTA

Malli baġitu jgħiduli xi graġu Dwardu, ma nafx x'has-sejt ġe' f'ja. Inxift u bqajt infares bħal mibluġh lejn il-qaddej li ġiebli l-bxara. Dwardu kien l-akbar ħabib li kelli; żaġġuġh ta' sitta-w-ghoxrin sena, dejjem daħqan, jġri 'l hawn u 'l hinn, u kieku qatt kont tarah imdejjaq. U issa baġitu jgħiduli biex immur narah għall-aħħar darba... fis-sodda... mejjet. U kif miet, terġa! Ma nafx kemm-il-darba għidtu li għad jispicċaha hażin b'dik il-karozza tan-nar li xtara; u, balleċ, kellu jġi fi kliemi! Kienu xi s-sitta dak il-hin; kont għadni kemm wasalt mix-xoġhol, imxarrab għasra bix-xita li kienet niezla; biddilt hwejġi u qegħidt il-kitla tal-mishun fuq in-nar biex nagħmel belgħa tē. Ma kienx hemm x'taħseb: er-ġajt tfajt libsa fuqi, xeddejt iż-żarbun, tfajt il-kappel frasi u tlaqt għall-aħħar zjara.

Dwardu, tista' tghid, la kien jaf 'l ommu l-anqas 'il missieru, għax dawn mietu meta t-tifel kellu xi għaxar snin; u minn dak iż-żmien 'il hawn baqa' ma zijietu, fid-dar li kellhom madwar iż-żewġ eġġieqi li jagħmlu magħha. Kienet daqsxeju imwarrba dik id-dar għalihom, l-aktar li l-lum kienu daħlu fiż-żmien mhux hażin. Imma bi Dwardu magħhom kienu jhossu ruhhom tajjeb fejn kienu, u qatt ma hasbu li kellhom għalfejn jiċċaqalqu minn hemm.

M'hemm x għalfejn noqgħod insemmi l-taħbila li wieħed isib meta jmur f'xi dar ta' mejjet. Min jibki, min isabbar; min jitniehed, min jitlob; min diehel, min ħiereġ; min tiela', min niezel. Hekk sib t jien ukoll dak in-nhar. Il-qattus biss kien bi kwietu, rieqed fuq il-mejda.

Xhin dħalt fil-kamra tiegħi, Dwardu kien minn tulu fuq is-sodda; in-naħa ta' rasu mejda żgħira b'Kurċifiss u żewġ xemgħat jixegħlu. Malli rfajt daqsxejn il-lizar minn fuq wiċċu, (għax imħabba s-sura li kien fiha kien mgħotti kollu), inġsadt u ngibdt lura. Rasu kienet imgeżwra go l-faxex, u minn wiċċu ma kieux jidher ħlief imnieħru, biċċa minn haġu u għajn waħda, ix-xellugija. L-għadma ta' mnieħru kienet mik-sura, u fuq għajnu l-leminija, li kienet mgħottija, il-faxxa kellha tabgħa kbira hamra.

Wara li zijietu, xhin, telaq kulhadd, damu jithaddtu miegħi ħafna, issa jibkuh, issa jithassruh, u kif miet u x'ħin, u x'qal qabel, daret it-taħdita fuq il-lejl li kien riesaq. Kif sa jgħadduh? Huma żewġ nisa xjuħ, żewġt ixjuħ weħidhom. M'huma tajbin għal xejn. U min jaf?... Mela' biex ma ntaw-walx, ġibuni fejn riedu, għax ma hallewnix minuta qabel ma wegħidthom li ngħaddi l-lejl magħhom. Jien, ngħid is-sew, m'inx tal-qatgħa f'xi haġa bħal din; qatt ma kont għaddej

iljieli ma mejtin, għax dejjem żammejt il-bogħod minnhom. Izda did-darba laħqu tefgħuhieli hekk għal għarrieda li ma kontx naf neħles minnha.

Sadattant, it-taqlib ta' l-ajru ma reħa xejn, biex ma ngħidx żdied. Ix-xita baqgħet nieżla sewwa; kultant tleħħ xi berqa, li tiġbed urajha t-tgergir imkarkar tar-raqhad; izda r-riħ ma kienx tal-għageb.

Għal ħabta tat-tmienja, iż-żewġt ixjuħ ma deħru xejn f'sikthom, qabadhom bħal biża' qawwi, u ma riedu bl-ebda mod jibqgħu f'dik id-dar. Jien, bejn telgħuli u bejn ridt nagħdirhom, bgħatthom jorqdu fejn iridu; għidtilhom mal-mejjet noqgħod jien waħdi. Nejn ma ħsibtha dak il-ħin li kien għad fadal xi disa' sigħat oħra biex jisbah, u jekk jin-gala xi ħaġa mur ara kemm narahom twal.

Il-lejl kien għadu qiegħed jibda, u għalhekk xejn ma ħadtha bi kbira li sa nibqa' waħdi. Imma ma nafx għaliex, meta wasalt sa hemm, donni ma ridtx nerga nidhol fil-kamra tal-mejjet. Mhux għax bżajt, izda ħassejtni daqsxejn hekk, ma nafx kif naqbad infhem ruħi. Imma qabel ma ħallejt l-iċken ħsieb ta' biża' jidhol ġe' rasi, dhaqt bija u-nifsi, qbadt it-taraġ u tlajt. Fil-kamra kollox kien għadu kif kien. Dwardu mifrux twil twil fuq is sodda; mgħotti b'dak il-lizar abjad li aktar ma jidlam aktar donnu jihjad; waqt li ż-żewġ xemgħat ta' wara rasu jitfgħu d-dell iswed tagħhom fuqu. Tajt daqqa ta' għajn malajr malajr udawwart wiċċi. X'fih x'tara? Aħjar noqgħod fit-tieqa nittawwal; hekk forsi nara 'l xi ħadd u ngħaddiha. Imma t-trieq kienet baħħ. M'għandniex xi ngħidu, bejn li d-dar kienet imwarrba, bejn dik ix-xita u l-ħin li kien, mhux ħaġa kbira li ma rajt 'il ħadd. Għalhekk ġieni f'moħħi li noqgħod naqra daqsxejn fil-ktieb li nżertajt ġibt miegħi; u billi kien dalam, dħalt biex nixgħel. Izda x'nixgħel? La sibt elettriku u l-anqas lampa. Mhux għax ma kellux ikun hemm xi lampa xi mkien, imma issa mur sibha!

"Issa x'sa nagħmel bla dawl?" bdejt ingerger bejni u bejn ruħi. "Imma x-xjuħ setgħu ħallewli lampa li ma kinux..."

Berqa qawwija dawwlet il-kamra kollha, u ħassejt deħxa ma nafx għaliex, imma ħassejt deħxa tabilhaqq. Dak il-lizar abjad beda jtni fil-għajn wisq; beda jgħibli ħafna ħmerijiet quddiem għajnejja. Izda x'nagħmel, inneħħih? Jiġi aghar. Ma kinitx għadha nħallet ir-raqħda tal-berqa li ma leħħitx oħra minnufih.

"Tajba din il-lejla", għidt bejni u bejn ruħi, "kif sa tispicċa ma nafx; imma milli tidher..."

F'xi l-għaxra kont qiegħed fi dlam ċappa, u kull ma kelli biex jurini kienu dawk iż-żewġ xemgħat jixegħlu wara ras Dwardu. Izda dawn kienu ġa nofshom inħlew, u ma nafx

x'ridt nagħmel meta jintfew. Gietni f'raşi li nitfi waħda minn-hom u nerfaġha għal xħin tinħela l-oħra. U hekk għamilt. Imma malli tfejtha, bdiet riesqa fuqi dik il-biżġha li kont ili naħbiha mill-bidu. Hassejt it-tibdila f'daqqa waħda. Għal-xejn għamiltha tar-raġel quddiem ix-xjuħ u għidtilhom li nibqa' waħdi; għax issa bdejt nara li wara kollox kont nibza daqshom, imma f'għieh l-irġulija qatt ma ridt noħlomha.

Ix-xita ma rħiet xejn. Il-beraq, li ffit ilu kien beda jnaqqas, reġa' beda jleħħ waħda f'waħda; ir-raġħad iġerger bla ma jeħda, u kultant tfaqqa xi sajjetta. U jien maqful waħdi f'dik id-dar, f'dik id-dar li bdiet twaħħaxni. Għalxejn inħares il-barra biex nara nderrix... forsi nilmaħ 'il xi ħadd... Imma x'tara f'dik it-taqliba tal-ajru... u dak il-ħin... u flok hekk imwarrab...

Kif kont qieġħed inħares 'il-barra, b'moħħi mal-ħieġ kiesaħ tat-tieqa, dirġħajja mgeddsin ġe' ħobbi, l-għaraq beda jxoqq għalija, u ħassejtu niezel kiesaħ max-xewka ta' darħi. Il-biżaġħ għalibni. Quddiem għajnejja bdejt nara s-sieġħat sa ma jisbaħ kemm sa jdumu. Bdejt ngħodd il-minuti sekonda b'sekonda, u aktar ma ngħodd aktar donnu l-ħin jitwal. Kull fejn indawwar wiċċi d-dellijiet tal-kamra bdew jaħsduni. Fl-irkejjen kull darba nistħajjel sa nara xi ħaġa tinbet mid-dlam li kien jaħkimhom. Għalhekk dawwart mill-ġdid wiċċi mat-tieqa, u hemm waħħaltu jħares għal barra.

Meta domt hekk xi għoxrin minuta, mingħajr ma ħarist darba lura u mingħajr ma tħarrikt xejn, bdejt ninduna... bdejt ninduna b'riħa ħafifa ħafifa li qabel jew ma kinitx hemm, jew ma kontx tajt kas tagħha. Imma issa xammejtha. X'kienet ma nafx. Ma stajt ngħid li l-mejjet beda jrejjah, għax kienu għadhom ma għaddewx aktar minn tmien sigħat minn fuqu; u issa, terġa, li kont naf biha, bdejt inħossha titqal minn ħin għal ieħor. Dan naħseb kien ġeġ, iktarx, mill-egħliq tal-kamra, għax ħlief tieqa waħda ma kienx hemm, u din biex tagħqad kienet maġħluqa mħabba fir-riħ u x-xita. Jien għidt forsi l-arja ta' ġo l-kamra bdiet tiħzien bin-nifs tiegħi stess, meġħjun, xi ffit, bid-dawl bati tax-xema. Għalhekk bexxaqt il-ħieġ kemm l-arja titbiddel daqsxejn.

Kien issa qorob nofs-il-lejl, u x-xema bdiet tonqos; u għalkemm ma ridtx niċċaqlaq minn fejn kont, kelli mmur inbidilha malajr qabel ma tintefa u tħallini fid-dlam għal kollox.

Sa ma għamilt dawħ iż-żewġ passi bejn it-tieqa u is-sodda ma ngħidilkomx x'għaddieli minn rasi; x'ħassejt ġe' fiya. Imxejt fuq ponot subġħajja, għax l-istess mixi tiegħi beda jtini ġewwa. Id-dell tiegħi mċappas mal-ħajt u jicċaqlaq għal kull taħrika li nagħmel, zied iġħin aktar fil-biżġħa. Ridt kieku nżomm għajnejja maġħluqa. Il-kelma li ħarġet minn

fommi kisret il-hemda u tat qatgħa lili n-nifsi. Kont kiesaħ daqs is-silġ.

Meta bdilt ix-xema, ergajt għalli kont fejn it-tieqa. Barra x-xita kienet għadha niezla sewwa, iżda l-beraq u r-ragħad ma kienx ta' sikwit bħal qabel. Ir-riħ tqawwa.

Wara xi nofs siegħa jew tliet kwarti, it-tieni xama ma kienx baqgħalha mogħla saba'. U hawn għatli waħda mill-kbar. F'dak id-dlam li kont fiħ, (għax ix-xama donnha ma ridetx turi aktar), b'moħħi mal-ħġieg inħares lejn il-baħħ ta' barra, hassejt... Madonna... hassejt xi haġa tagħraxli haħif haħif l-għaksiet ta' saqajja. Ma ntbaħtx mall-ewwel, imma malli ndunajt li xi haqđ kien qiegħed imissli riegħleja u donnu tiela bil-mod il-mod jixxabat magħhom, ma ngħidilkomx x'baqa' minni. Inxift. Qabditni roġħda, ridt kieku nara x'hemm, imma ma kellix hila ndawwar wiċċi għax bżajt li nsib xi haġa fuqi li taħsadni. Gezzizt idejja ġe' ħobbi, qbadt miegħi in-nifsi u qgħadt nistenna. Iżda malli ngħibdt u harrikt riegħleja minn fejn kienu, dak it-tagħrix waqaf u, bla ma ridt, ix-xfar ta' għajnejja marru fl-art u rajt bħal haġa bajda bajda għaddejja tigri.

Berqa lehhet f'daqqa waħda u fil-kamra ma deher xejn. Kont naħlef li rajt xi haġa bajda għaddejja tigri mal-art, iżda biex ma ngħibhiex bi kbira dawwartha fl-istess biżgħa u u hallejtha tgħaddi. B'dan il-ħsieb serraħt daqsxejn moħħi.

Ma domtx mistrieħ wisq għax ftit wara smajt bħal ċaqleq ġej minn naħa tas-sodda, u miegħu qabad jissieħeb bħal tgergir qisu ta' msaren. X'kien? Dawwart wiċċi f'daqqa waħda, donni megħjun mill-istess biżgħa, ħarist lejn il-mejjet, u x'nara? Ix-xama kienet qiegħda tgħix biss bil-meraq li fadlilha, u d-dawl ftit kien jonqsu biex jintefa. Imma, Madonna tal-Karmnu!... ħierġa... ħierġa bil-mod-il-mod rajt id Dwardu... tiżzerżaq... tiżzerżaq... mal-lizar li kellu fuqu... qabdet (jew weħlet) miegħu... ġibditu minn fuqu, u baqgħet indendla barra mis-sodda.

Jien tbikkimt minnufiħ, qbiżt lura sitt passi u trekkint kemm stajt bejn il-ħitan tal-kamra. Dik id-dehra tal-mejjet waħħixitni, waħħixitni tabilħaqq. Ma nafx x'naqbad nagħmel għax qatt, kif għidtilkom qabel, ma kont għamiltha ma mejtin u għalhekk ma kontx naf x'jista' jinqala'. Qisni mibluġħ, imgezzez fil-ġenn li kelli bqajt hemm fir-rokna nistenna... nistenna l-waħx li bdejt nara quddiem għajnejja. Imma kif għaddietli dik it-tferfira ta' bard li qabditni u rgajt f'tiegħi, ersaqt kemm kemm... fuq ponot subgħajja... ħalli nara x'kien li drieġhu waqalu minn kif kien fuq sidru. Ersaq... L-ilsien tax-xama beda issa jitwal b'daħna haħifa fit-tarf, u issa jiċkien jiċkien li taħsbu ntefa'. Imma kien biżżejjed biex itini l-aħħar qatgħa, għax dak li rajt aġħar mill-aġħar li kont q'ed nistenna. Għajn Dwardu x-xellugija kienet miftuħa! Hsibt li rajt ħazin

u ergajt harist; imma hi, kienet tassew miftuħa... miftuħa!... MIFTUħA!... tleqq fid-dwal miksura tax-xama... tħares... qegħda tħares sewwa sew f'għajnejja. Jien ergajt sirt ilma. Ma flaħtx iżjed fuq saqajja. Riddt kieku nitlaq nigri u nahrab minn hemm ġew, imma ma stajtx. Hassejtni mwahħal ma l-art; riddt kieku ngħajjat għajta, imma l-kliem weħelli għoqda fi grizmejja. Smajt karba l-anqas naf minn fejn hi ġejja... barra leħħet berqa... gergret ir-ragħda... tregħidet ix-xama... u ntfiet. Dik id-dalma fdaqqa wahda donnha tatni mill-ġdid is-saħħa. Tajt salt għall-bieb tal-kamra biex nitlaq nigri l-barra... irfist xi haġa... kienet xi haġa ratba... smajt twerżiqa... tfixkilt... kont sa maqa... żammejt u rgajt lura... ħadt daqqa ġo rasi ma xi haġa iebsa... l-għoqda ta' grizmejja nħallet... harġet għajta tal-bizgħa... u waqajt.

Meta qomt kienu xi s-sitta ta' fil-għodu. Għall-ewwel ma ndunajtx fejn kont u x'gara. Idejja kienu mċappsin bid-demni li wara sibt li kien mill-qasma li kelli frasi, u ftakart. Għorokt daqsxejn għajnejja u qomt mill-art fejn kont ili xi liames sigħat.

Il-mejjet kien għadu kif ħallejtu qabel ma ntlift. Driegħu mdendel barra mis-sodda. Il-friex mixħut ma l-art in-naħa tagħha, imma għajju ma kinitx miftuħa.

ARTHUR V. VASSALLO.